

Norges Bank Finansiell stabilitet
Avdeling for interbankoppgjør

Norges Banks oppgjørssystem (NBO)

Tjenester for bankene og staten

Årsrapport 2008

Innhold

1	Introduksjon til Norges Banks oppgjørssystem	3
2	Oppgjørstjenester for bankene	5
2.1	Innledning	5
2.2	Deltakelse i NBO	5
2.3	Andre konti	6
2.4	Priser i NBO	7
2.5	Transaksjonsveier og ulike typer betalingsoppgjør	8
2.6	Omsetningen i NBO	9
2.7	Dager med stor omsetning i NBO	11
2.8	Continuous Linked Settlement (CLS)	13
3	Tjenester for staten.....	15
3.1	Innledning	15
3.2	Statens konti i Norges Bank	15
3.3	System- og driftsløsningen	16
3.4	Statens konsernkontoordning	16
3.5	Statens gjelds- og likviditetsforvaltning	17
4	Sikkerhet for lån i Norges Bank.....	19
4.1	Innledning	19
4.2	Låneordningene og sikkerhetsstillelsen	19
4.3	Tilpasninger i F-låneordningen i 2008	20
4.4	Regelverket for sikkerhetsstillelse	21
4.5	Bytteordningen	22
4.6	Scandinavian Cash Pool (SCP).....	23
5	Tilgjengelighet og avvik for NBO-systemene	25
6	Beredskapsøvelser og tester av reserveløsninger.....	26

1 Introduksjon til Norges Banks oppgjørssystem

Norges Bank utfører oppgjørstjenester for bankene ved hjelp av Norges Banks oppgjørssystem (NBO). Betalinger mellom bankene og overføringer mellom bankene og Norges Bank gjøres opp med endelig virkning når de posteres på bankenes konti i NBO. Betalingene mellom bankene kan ha sitt opphav i bankenes likviditetsstyring, betalingstjenester for kunder, valutahandel og oppgjør for handel med verdipapirer og derivater. Overføringene mellom Norges Bank og bankene er knyttet til sentralbankens likviditetspolitiske tiltak, forvaltning av statens likviditet og sentralbankens egen drift.

Gjennomsnittlig omsetning per dag i NBO i 2008 var 225 milliarder kroner. Dette er noe lavere enn i 2007, men høyere enn i de foregående årene. Deltakelsen og omsetningen i NBO er nærmere omtalt i kapittel 2 som også inneholder en forklaring av de ulike typene betalingsoppgjør og hvilke forhold som påvirket omsetningen i 2008. De IKT-baserte driftstjenestene for NBO leveres av ErgoGroup AS etter avtale med Norges Bank.

Norges Bank har oppgaver med å forvalte statens likvide beholdninger og statens gjeld i norske kroner. Et hovedhensyn er å samle statens likviditet hver dag på statens foliokonto i Norges Bank. Norges Bank forvalter et kontosystem som benyttes til oppgavene med både statens konsernkontoordning og statens gjeldsforvaltning. Bankene som utfører betalingstjenester for staten overfører hver dag statens likviditet og saldo på statlige virksomheters konti hos seg til statens konti i Norges Bank. Oppgavene med statens konsernkontoordning og statens gjeldsforvaltning er omtalt i kapittel 3. Den IKT-baserte drifts- og systemløsningen for statens konti i Norges Bank leveres av EDB Business Partner ASA etter avtale med Norges Bank.

For at en bank skal få gjort opp sine betalinger i Norges Bank, må banken ha tilstrekkelig likviditet på sin oppgjørskonto. Likviditeten kan være i form av innskudd eller automatisk adgang til å låne i Norges Bank med sikkerhet i pantsatte verdipapirer.

Norges Bank kan yte rentefrie lån gjennom dagen og lån over natten med rente. Låneordningene bidrar til å effektivisere betalingsoppgjørene og gjennomføre likviditetspolitiske tiltak overfor bankene. Selve overføringen av likviditet mellom Norges Bank og bankene skjer ved posteringer på bankenes konti i NBO.

Som følge av finansuroen høsten 2008 ble det iverksatt tiltak som førte til at bankenes adgang til å låne i Norges Bank ble sterkt utvidet, både ved at Norges Bank innførte lån med lengre løpetid enn normalt og ved at grunnlaget for pant ble utvidet. Ved utgangen av 2008 hadde bankene pantsatt verdipapirer for i alt ca. 270 milliarder kroner. Ordningen med sikkerhet for lån og bankenes bruk av låneordningene er omtalt i kapittel 4.

Norges Bank er øverste oppgjørsbank i norske kroner og NBO utgjør kjernen i den finansielle infrastrukturen i Norge. Et effektivt og robust oppgjørssystem er derfor viktig for finansiell stabilitet, og bankenes kontohold i Norges Bank er viktig for en effektiv gjennomføring av pengepolitikken. Det legges derfor stor vekt på at NBO-systemene er operasjonelt pålitelige og oppfyller høye krav til tilgjengelighet. Tilgjengeligheten for NBO-systemene og de viktigste avvikene i 2008 omtales i kapittel 5.

For å redusere virkningene av de avvikene som oppstår, har Norges Bank beredskapsløsninger som testes jevnlig både internt og i samarbeid med eksterne parter. I kapittel 6 omtales beredskapsøvelser og tester av reserveløsninger som ble gjennomført i 2008.

Det er et mål for Norges Bank at oppgjørssystemet skal være robust og effektivt og at det skal oppfylle internasjonale anbefalinger¹ og standarder. Denne årsrapporten og de forhold som presenteres her, er en del av dokumentasjonen for å vurdere i hvilken grad disse målene nås.

¹ Dette gjelder spesielt følgende to anbefalinger: "Core Principles for Systemically Important Payment Systems" fra Committee on Payment and Settlement Systems (CPSS), Publications No. 43 January 2001, og "Recommendation for Securities Settlement Systems" fra CPSS og Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions, Publication No. 46 November 2001. Begge rapportene utgitt av Den internasjonale oppgjørsbanken – BIS.

2 Oppgjørstjenester for bankene

2.1 Innledning

Norges Bank er øverste oppgjørsbank for betalinger mellom banker og Norges Bank. Avregninger fra NICS, Verdipapirsentralen og Oslo Clearing gjøres også opp i Norges Bank (se ramme).

For at en betaling skal gjøres opp i Norges Banks oppgjørssystem (NBO), må banken ha dekning på sin konto i form av innskudd eller låneadgang som er sikret med pant i verdipapirer. Bankene har automatisk adgang til rentefrie lån gjennom dagen innenfor en ramme som bestemmes av den samlede verdien av pantet. Adgangen til slike lån gjør det lettere for bankene å skaffe løpende dekning for sine betalingsposisjoner. Dersom det ikke er dekning for et betalingsoppdrag, blir oppdraget liggende i kø i NBO. NBO har en funksjon for å løse opp såkalte vranglåssituasjoner. Vranglåsfunksjonen innebærer at utgående betalinger avregnes mot inngående betalinger i kø, og at oppgjøret blir gjennomført dersom hver bank samlet sett har dekning for sin nettoposisjon. Køordningen gir også bankene mulighet for å omprioritere betalingene og hindre at betalingsoppdragene blir avvist.

I bankenes felles avtale- og regelverk for avregning og oppgjør klassifiseres bankene i nivå 1 banker og nivå 2 banker. Nivå 1 banker gjør opp sine posisjoner i NICS masseavregningen direkte i Norges Bank, se ramme. Nivå 2 banker gjør opp sine posisjoner i en privat oppgjørsbank, men kan gjøre opp enkeltbetalinger i NBO. Oppgjør på nivå 2 innebærer at betalingene til og fra bankene inngår i posisjonene som de private oppgjørsbankene har i oppgjøret av NICS masseavregningen i Norges Bank. Ved utgangen av 2008 var det fire private oppgjørsbanker, se ramme.

2.2 Deltakelse i NBO

Ved utgangen av 2008 hadde 143 banker konto i Norges Bank. For å delta i NBO må en bank inngå kontoholds- og oppgjørsavtale med Norges Bank. Hvilke oppgjør hver bank deltar i, er spesifisert i vedlegg til avtalen med den enkelte bank. CLS Bank

Avregninger som gjøres opp i Norges Bank

Norges Bank mottar to typer avregninger fra NICS, én type avregning fra VPS og to typer avregninger fra Oslo Clearing.

NICS (Norwegian Interbank Clearing System) er bankenes felles system for avregning, transaksjonsbehandling og likviditetsinformasjon. Driftstjenestene for NICS leveres av Bankenes Betalingsentral AS.

VPS (Verdipapirsentralen ASA) utfører oppgjør av handler med og registrering av rettigheter til verdipapirer. **Oslo Clearing** er et datterselskap i konsernet Oslo Børs VPS Holding ASA, og forestår avregning av handler med finansielle derivater og er sentral motpart i låneordningen for verdipapirer i VPS.

NICS sender to daglige avregninger av massebetalinger og tre daglige avregninger av betalinger på SWIFT-format til oppgjør i Norges Bank. NICS masseavregningen er en avregning mellom bankene der bl.a. bankkunders bruk av kort og girobetalinger i nettbank inngår. NICS SWIFT avregningen er en avregning av enkeltbetalinger under 25 millioner kroner sendt på SWIFT-format. Slike betalinger initieres som oftest av bedrifter og privatpersoner.

VPS avregner investorers og meglers handel med verdipapirer. Mens endringer i eierskapet til verdipapirene registreres i VPS, blir pengeoppgjør av verdipapirhandler mellom verdipapirforetak gjort opp i Norges Bank på grunnlag av to daglige avregninger fra VPS. Verdipapirforetakene deltar i verdipapiroppgjøret i Norges Bank ved at posisjonene deres inngår i posisjonen til hvert foretaks bankforbindelse.

Oslo Clearing beregner bankenes posisjoner i handelen med finansielle derivater og bankenes posisjoner knyttet til bruken av låneordningen i VPS. Oslo Clearing sender hver dag én derivatavregning og én avregning for låneordningen for verdipapirer til oppgjør i Norges Bank.

Oppgjørsbanker på nivå 2

Antall deltakere per 31.12.2008

DnB NOR Bank	103
SpareBank 1 SMN	16
Swedbank	1
SEB	1
Sum	121

var ved utgangen av 2008 eneste deltaker i NBO uten etablert forretningssted i Norge (fjerndeltaker). Det er inngått egen kontoholds- og oppgjørssavtale med CLS Bank. Se omtale av CLS i avsnitt 2.8.

Antallet sparebanker med konto i Norges Bank ble redusert i første halvår 2008. En del mindre sparebanker sa opp sin konto hovedsakelig på grunn av endring i 2006 i reglene om krav til bankenes likviditet, og fordi bankene antok at deltakelse i det nye oppgjørssystemet vil kreve vesentlig større ressursbruk enn det nåværende oppgjørssystemet. Se ramme om nytt interbank oppgjørssystem. Om lag 55 banker hadde derfor meldt at de ville avslutte sin konto i NBO før nytt oppgjørssystem settes i drift.

I forbindelse med finansuroen og de likviditetspolitiske tiltakene som er satt i verk i løpet av høsten 2008, har 17 banker gjenåpnet konto i NBO. I tillegg har Bank Norwegian kommet til som ny bank. For øvrig er det inngått avtale om finansiell sikkerhetsstillelse med syv banker som ikke tidligere hadde slik avtale om lån i sentralbanken.

Gjennom 2008 var det visse endringer i deltagelsen i de ulike nettooppgjørene i Norges Bank. Ved utgangen av 2008 var det 22 deltakere i oppjøret av NICS masseavregningen, sammenlignet med 23 året før. Dette skyldtes at Kaupthing Banks filial i Norge ble satt under offentlig administrasjon i oktober 2008. Se nærmere omtale av denne saken i avsnitt 4.7. Antallet deltakere i oppjøret av NICS SWIFT avregningen var 16 som ved forrige årsskifte. To nye deltakere er kommet med i verdipapiroppjøret, slik at antallet deltakerbanker ved siste årsskifte var 18. I derivatoppjøret var det fortsatt syv deltakere. Antallet banker som stiller garanti på vegne av verdipapirforetak var ved utgangen av 2008 redusert med én til seks banker etter at BNbank (tidligere Glitnir Bank) ikke lenger stiller garanti for et verdipapirforetak.

2.3 Andre konti

Ved utgangen av 2008 hadde, i tillegg til forretnings- og sparebanker og verdipapirforetak, også åtte sentralbanker, herunder Federal Reserve Bank of New York og Sedlabanki Islands, konto i Norges Bank. For ett år siden var det 11 sentralbanker med konto i Norges Bank. Videre har

Nytt interbank oppgjørssystem i Norges Bank

I 2004 satte Norges Bank i gang et arbeid med å modernisere Norges Banks oppgjørssystem (NBO). Grunnen til dette var at oppgavene som oppgjørssystemet brukes til har endret seg gjennom årene, og at systemet nærmer seg slutten på sin tekniske levetid.

Etter en anbudsprosess i EØS-området undertegnet Norges Bank i 2006 en avtale med det italienske selskapet SIA S.p.A. (nå SIASSB) om levering av programvare til det nye oppgjørssystemet. Siden avtalen ble inngått har Norges Bank og leverandøren samarbeidet for å tilpasse den nye systemløsningen til Norges Banks krav og for å gjøre den nye løsningen klar til bruk.

Det nye oppgjørssystemet vil ha de samme hovedfunksjonene som dagens system, men kommunikasjonen mellom bankene og Norges Banks oppgjørssystem vil i større grad enn nå være basert på SWIFT. I tillegg etableres en egen nettbanklignende løsning som kalles NBO Online.

Ved utgangen av 2008 var det et siktemål å sette det nye oppgjørssystemet i drift i 2009.

Den internasjonale oppgjørsbank (BIS) og én regional utviklingsbank (African Development Fund) konto i Norges Bank.

I forberedelsene til å ta i bruk nytt oppgjørssystem har Norges Bank varslet kontohavere i utlandet om begrensninger i tilbudet av tjenester og strengere krav til deltagere i NBO, og bedt alle kontohavere i utlandet om å vurdere ønsket om videre kontohold i Norges Bank. Som svar på dette har de fleste sentralbanker valgt å avslutte sitt kontohold i løpet av 2007 og 2008. Ved utgangen av 2008 har kun to sentralbanker i tillegg til BIS bekreftet at de vil opprettholde konto i nytt NBO. African Development Fund har varslet en mulig videreføring av sitt kontohold, men ennå ikke bekreftet dette formelt.

Som følge av tiltakene som er satt i verk i forbindelse med finansuroen, åpnet Federal Reserve Bank of New York, Bank of England og Sedlabanki Islands midlertidig konto i Norges Bank. Federal Reserves konto ble gjenåpnet for å lette gjennomføringen av swapavtaler med Norges Bank, mens de to sistnevntes konti primært benyttes til opprydding av transaksjoner på vegne av fallerte banker.

2.4 Priser i NBO

Banker og verdipapirforetak som deltar i NBO betaler for kontoholds- og oppgjørstjenester. Prisstrukturen er tredelt: En tilknytningspris for nye deltakere, en årspris for å delta i nettooppgjørene og en enhetspris per enkeltbetaling som gjøres opp i Norges Bank.

Verdipapirforetak som har en avregningskonto i NBO, betaler for deltakelse i verdipapiroppgjøret. Det er også årspris for pantsetting og for deltakelse i Scandinavian Cash Pool (SCP), se omtale av SCP i avsnitt 4.6, samt priser for endring av pantsetting av verdipapirer. Årsprisene er inndelt i fem prisgrupper etter bankenes forvaltningskapital. Prisene for deltakelse i NBO kunngjøres på forhånd for hvert år.

Norges Bank innførte moderate priser på oppgjørstjenestene i 2001. Prisnivået er gradvis økt de siste årene slik at de fra 2006 dekker relevante kostnader ved å utføre kontoholds- og

oppgjørstjenestene i Norges Bank. I forbindelse med fastsettelsen av prisene for 2008 varslet Norges Bank at prisene for nytt oppgjørssystem vil bli basert på en ny metode for beregning av interne kostnader i Norges Bank som gir høyere kostnader til sluttproduktet oppgjørstjenester, og at en større andel av kostnadene vil bli henført til oppgjørstjenestene for bankene. I 2008 var inntektene for oppgjørstjenester i alt 31,5 millioner kroner, fordelt med 29 millioner kroner fra faste priser og 2,5 millioner kroner fra transaksjonspriser. Tilsvarende tall for 2007 var henholdsvis 28,4, 26,6 og 1,8 millioner kroner.

2.5 Transaksjonsveier og ulike typer betalingsoppgjør

Bankene kan sende betalingsoppdrag til oppgjør i Norges Bank enten via avregning i NICS eller direkte til NBO via SWIFT eller med telefaks. I 2008 deltok 16 banker i oppgjøret av NICS SWIFT avregningen, mens 20 banker brukte SWIFT-nettverket for innsending av betalingsoppdrag til NBO, se ramme om SWIFT. Telefaks benyttes av banker som ikke er tilknyttet SWIFT-nettverket, og som beredskapsløsning for bankene som er tilknyttet SWIFT. Banker som er medlem av brukergruppen for SWIFT i NICS, sender størstedelen av sine betalinger på SWIFT-format til NBO via NICS. Det er også mulig for bankene å sende betalingsoppdrag per brev. For tiden benytter ingen banker seg av denne muligheten.

Figur 2.1 viser transaksjonsveiene mellom bankene og Norges Bank. Overføringer og betalinger generert av kunder, som minibankuttak, korttransaksjoner og girobetalinger, inngår i masseavregningen i NICS og gjøres opp to ganger daglig. Når NBO mottar den første masseavregningen fra NICS om morgenen, normalt ca. kl. 05.45, åpnes systemet automatisk også for oppgjør av andre transaksjoner. Oppgjøret av den andre daglige masseavregningen fra NICS skjer normalt ca. kl. 14.45.

Enkeltbetalinger under 25 millioner kroner, som bankene sender til oppgjør i NBO via NICS på SWIFT-format, avregnes i NICS. NICS sender avregning med bankenes nettoposisjoner til oppgjør i Norges Bank tre ganger daglig. Se omtale av nettooppgjør i avsnitt 2.6.

SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)

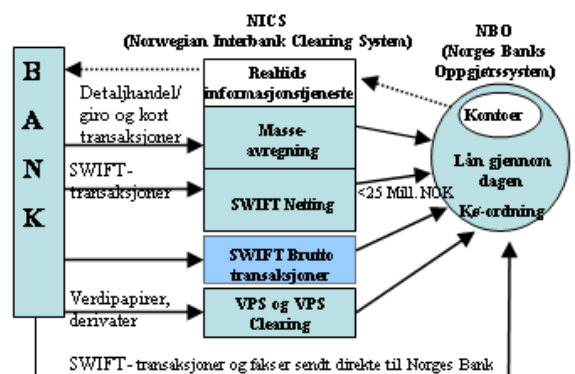
SWIFT er et verdensomspennende nettverk for overføring av meldinger med finansiell informasjon, spesielt mellom aktørene i finansmarkedene. Nettverket og de standardene som benyttes kontrolleres av selskapet S.W.I.F.T. SCRL som har hovedkontor i Belgia og betjener i underkant av 8000 finansinstitusjoner i flere enn 200 land.

SWIFT-meldinger benyttes både til å autorisere betalingsoppdrag og til å sende annen finansiell informasjon.

Norges Bank har inngått flere avtaler med S.W.I.F.T. SCRL om de løsningene banken bruker.

Direktøren for Avdelingen for interbankoppgjør (IBO) representerer Norges Bank i styret for den norske brukergruppen for SWIFT.

Figur 2.1
Oversikt over transaksjons- og informasjonsstrømmer

Enkeltbetalinger over 25 millioner kroner som mottas i NICS, videresendes direkte til NBO for oppgjør enkeltvis (NICS SWIFT brutto). Se omtale av bruttooppgjør i avsnitt 2.6. Betalinger under 25 millioner kroner, som er merket som hastebetalinger, videresendes også til NBO som bruttobetalinger.

Handler i verdipapirer avregnes i VPS på grunnlag av informasjon fra kontoførere. VPS kontrollerer beholdninger av verdipapirer og beregner betalingsposisjonen for hver deltaker. Deltagernes netto betalingsposisjoner i verdipapir oppgjøret (VPO) sendes fra VPS til Norges Bank for oppgjør.

Verdipapirforetakenes posisjoner gjøres opp ved hjelp av kontoen til foretakenes bankforbindelse. Hver deltakerbanks posisjon i verdipapir oppgjøret vil dermed være nettosummen av egen posisjon og posisjonen til foretakene den er bankforbindelse for. Norges Bank mottar hver dag to avregninger fra Oslo Clearing (tidligere VPS Clearing). I derivatavregningen inngår betalinger av premier og marginer knyttet til terminforretninger (futures) og opsjoner. Bankenes posisjoner i avregningen avhenger av hvilke kontrakter de selv har inngått, og hvilke kontrakter kundene deres har inngått. I kredittsikringsoppgjøret inngår betalinger fra VPS til deltakere i låneordningen for verdipapir oppgjøret, se ramme.

2.6 Omsetningen i NBO

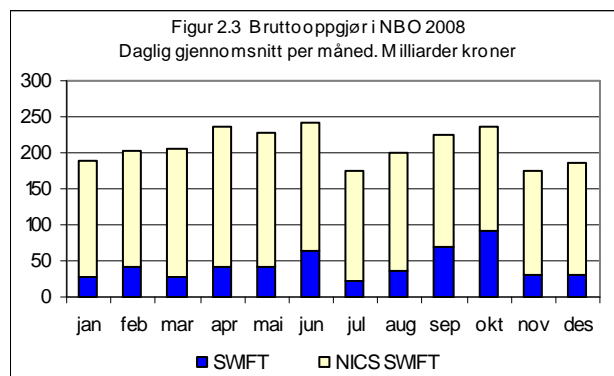
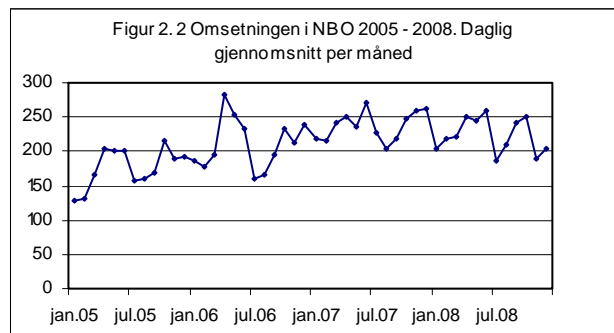
Omsetningen i NBO defineres som summen av alle betalingsoppdrag som gjøres opp i NBO i løpet av et gitt tidsrom. For alle oppgjør, både bruttooppgjør og nettooppgjør, regnes kun den ene siden av en betaling. Dette gjelder uavhengig av om motparten er norsk bank, utenlandsk bank, verdipapirforetak, Norges Bank eller staten.

Utviklingen i omsetningen i NBO de fire siste årene er vist i figur 2.2 som daglig gjennomsnitt per måned. I løpet av 2008 var det en liten nedgang i omsetningen i oppgjørene i Norges Bank fra 226 milliarder kroner som daglig gjennomsnitt i 2007 til 224,9 milliarder kroner i 2008. Måneden med høyest gjennomsnittlig omsetning per dag i 2008 var juni med 259,2 milliarder kroner. Måneden med lavest omsetning i gjennomsnitt per dag var juli med 187,4 milliarder kroner.

Avregningene fra Oslo Clearing

I **derivatavregningen** inngår premie- og margin-innbetalinger knyttet til handel med opsjoner og futures. Bankenes posisjoner i avregningen avhenger av hvilke kontrakter de selv inngår, og hvilke kontrakter kundene deres inngår. Netto betalingsposisjonene i derivatoppgjøret er normalt under 100 millioner kroner.

Kredittsikringsoppgjøret er knyttet til låneordningen for verdipapir oppgjøret (VPO). For eksempel kan en deltaker som mangler en aksje, låne den av en annen deltaker i VPO som også deltar i ordningen. Deltaker som låner aksjen, betaler til VPS et beløp tilsvarende aksjens verdi. I kredittsikringsoppgjøret betaler VPS dette beløpet til deltakeren som har lånt bort aksjen.

Bruttooppgjør

Figur 2.3 viser utviklingen i 2008 for bruttooppgjørene i Norges Bank målt som daglig gjennomsnitt per måned. Bruttooppgjør er betalingsoppdrag som sendes enkeltvis til oppgjør i Norges Bank hovedsakelig ved bruk av SWIFT, enten via NICS eller direkte til Norges Bank. Betalingsoppdrag sendt på denne måten utgjør i beløp det meste av omsetningen i NBO. Figuren viser et sesongmønster med høyest omsetning i andre kvartal samt månedene september og oktober. Den høye omsetningen i april hadde sammenheng med innbetaling av petroleumsskatt 1. april. Se avsnitt 2.7 for nærmere omtale av omsetningen enkelte dager.

Betalinger knyttet til Continuous Linked Settlement (CLS), inngår i omsetningen for NICS SWIFT brutto. CLS er nærmere omtalt i avsnitt 2.8.

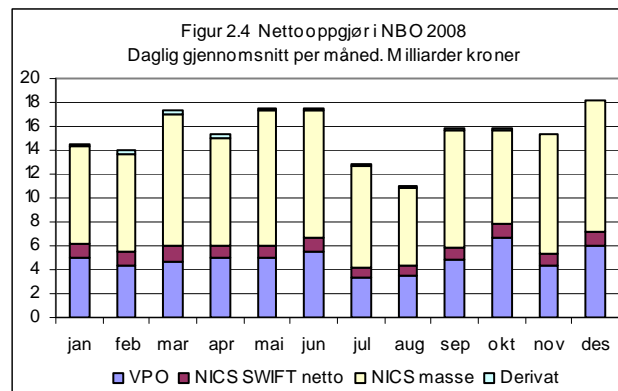
Nettooppgjør

I figur 2.4 vises daglig gjennomsnitt per måned for de fire ulike avregningene som gjøres opp i NBO. Nettooppgjørene viser lignende sesongvariasjoner som bruttooppgjørene, bl.a. med høy omsetning i andre kvartal og i september og oktober. I tillegg er det en naturlig økt omsetning i NICS masseoppjøret i desember. Omsetningen er sesongmessig lav i sommermånedene juli og august.

Nettingeffekten

Summen av posisjonene som gjøres opp i NBO er vesentlig lavere enn summen av enkeltbetalinger som inngår i avregningene. Omsetningen i nettooppgjørene i NBO er derfor lavere enn summen av omsetningen som registreres i NICS, VPS og Oslo Clearing. Forskjellen mellom summen av betalingene som inngår i en avregning og netto betalingsposisjonene som beregnes, utgjør nettingeffekten i avregningen, se ramme.

Denne nettingeffekten er vist i figurene 2.5 og 2.6 som viser daglig gjennomsnitt per måned for omsetningen i NICS for henholdsvis masseavregningen og NICS SWIFT avregningen og for oppgjørene i Norges Bank av disse avregningene. Gjennomsnittlig dagsomsetning for NICS masseavregningen gjennom 2008 var ca. 74

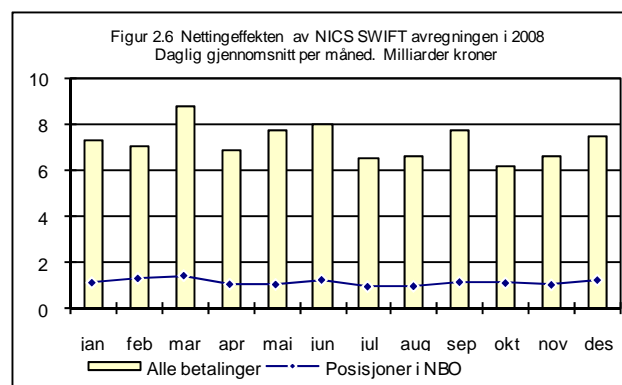
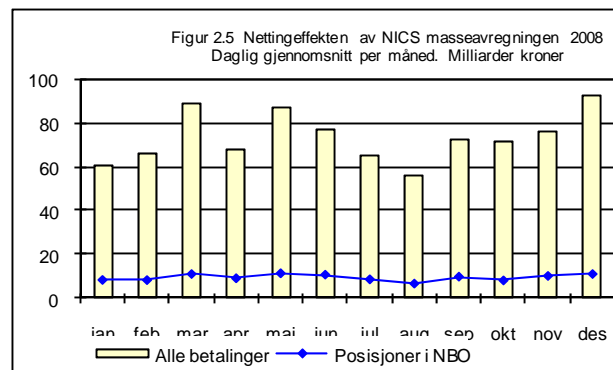

Netting

Avregningssentraler, som NICS og VPS, summerer opp hver deltakers enkeltbetalinger for å beregne hver deltakers samlede betalingsposisjon mot de øvrige deltakerne. Disse netto betalingsposisjonene gjøres opp i Norges Bank.

Med **nettingeffekt** menes hvor mye lavere summen av de posisjonene i en avregning som gjøres opp i NBO er sammenlignet med summen av enkeltbetalingene som inngår i avregningen.

Nettooppgjør i Norges Bank omfatter NICS masseavregningen, NICS SWIFT avregningen, verdipapiroppjøret og derivatoppjøret

milliarder kroner per dag, mens det i NBO var en omsetning i oppgjørene av denne avregningen på om lag 9 milliarder kroner, se figur 2.5. Dette gir en nettingeffekt på ca. 88 prosent.

I 2008 var gjennomsnittlig daglig omsetning i NICS SWIFT avregningen ca. 7 milliarder kroner i NICS og ca. 1,1 milliard kroner i Norges Bank, se figur 2.6. Nettingeffekten var dermed i gjennomsnitt 84 prosent.

På grunnlag av informasjon om handler innmeldt til VPS av verdipapirforetak og forvaltere, var oppgjørsværdien i VPS for verdipapirer om lag 82,9 milliarder kroner per dag i 2008. Oppgjørsværdien i Norges Bank utgjorde om lag 4,9 milliarder kroner i gjennomsnitt per dag. Dette gir en nettingeffekt på ca. 94 prosent.

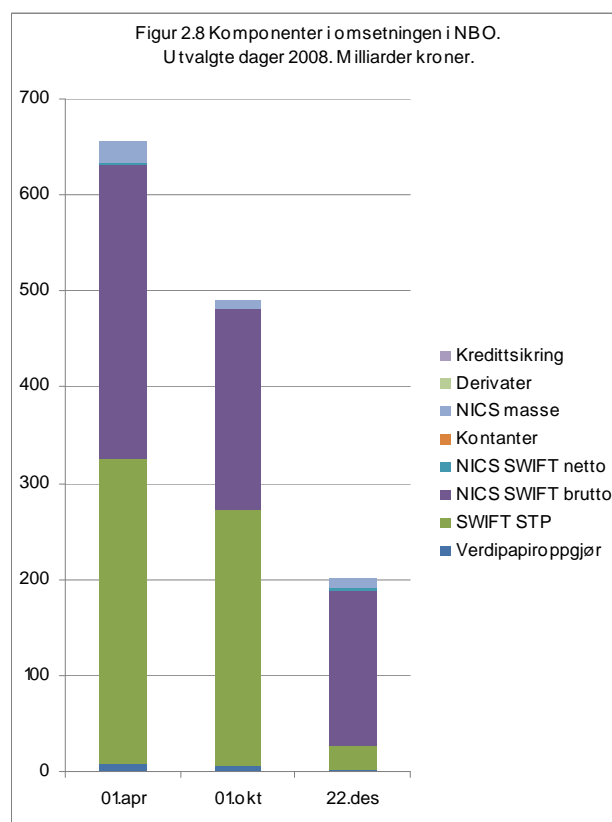
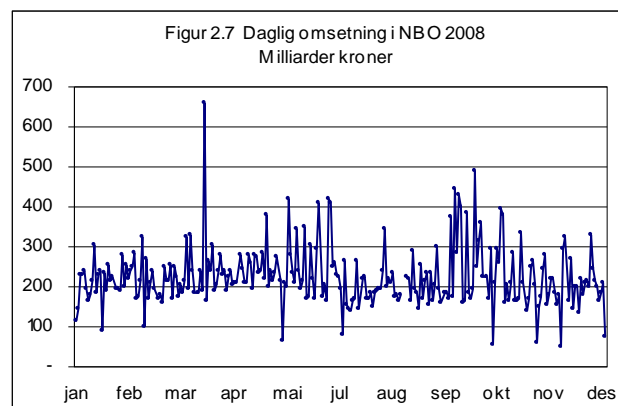
2.7 Dager med stor omsetning i NBO

Som det framgår av figur 2.7 varierer den daglige omsetningen i NBO betraktelig. Omsetningen har vært høyest i forbindelse med de to dagene i året med forfall av petroleumsskatter, dvs. 1. april og 1. oktober, eventuelt første virkedag disse datoene. Med virkning fra andre halvår 2008 ble antallet årlig terminer økt fra to til seks slik at forfallsdatoer blir 1. august, 1. oktober og 1. desember i inntektsåret, og 1. februar, 1. april og 1. juni i det etterfølgende året.

I 2008 var den første terminen 1. april og bidro til en totalomsetning i NBO på 658 milliarder kroner. Av dette utgjorde omsetningen i SWIFT brutto direkte til NBO 318 milliarder kroner og NICS SWIFT brutto 306 milliarder kroner. Se figur 2.8.

Store statlige overføringer samt tildeling og tilbakebetaling av lån med fast løpetid (F-lån) bidro også til økt omsetning i NBO enkelte dager. Andre skatte- og avgiftsbetalinger er jevnere fordelt gjennom året. Merverdiavgift betales for eksempel hver annen måned, noe som begrenser utslagene på den daglige omsetningen i avregnings- og oppgjørssystemene.

I de følgende avsnittene gis det en nærmere omtale av konsekvensene for omsetningen i NBO av innbetalingene av petroleumsskatt.

Innbetaling av petroleumsskatt

Betaling av petroleumsskatt skjer i norske kroner, mens oljeselskapenes inntekter hovedsakelig er i utenlandsk valuta. Derfor kjøper oljeselskapene norske kroner med oppgjør på forfallsdato for petroleumsskatt. I 2008 var dette 1. april, 1. august, 1. oktober og 1. desember. Ved slike forfall blir bankenes likviditet redusert med beløp tilsvarende størrelsen på skatteinnbetalingene. I motsatt retning trekker etterspørselen etter valuta fra Statens pensjonsfond – Utland (SPU). Finansdepartementet fastsetter størrelsen på den månedlige avsetningen til SPU. Norges Banks valutakjøp er lik differansen mellom denne avsetningen og anslaget på valutainnbetalinger fra Statens direkte økonomiske engasjement (SDØE). Dette medfører at de daglige valutakjøpene til SPU kan variere en del fra måned til måned.

Figur 2.9 viser de daglige kjøpene av euro mot norske kroner hver måned i årene 2006 til 2008. I desember overføres det ikke midler til SPU og da kjøpes det normalt heller ikke valuta. Innbetalingen av petroleumsskatt 1. april utgjorde om lag 95 milliarder kroner. For å kompensere svekkelsen dette førte til i bankenes likviditet, ble det lagt ut to F-lån for til sammen 37,1 milliarder kroner 1. april. Summen av daglige inn- og utbetalinger knyttet til F-lån fremgår av figur 2.10. På de tre øvrige forfallsdatoene i 2008 utgjorde petroleumsskatten henholdsvis 47,7, 51 og 47,7 milliarder kroner.

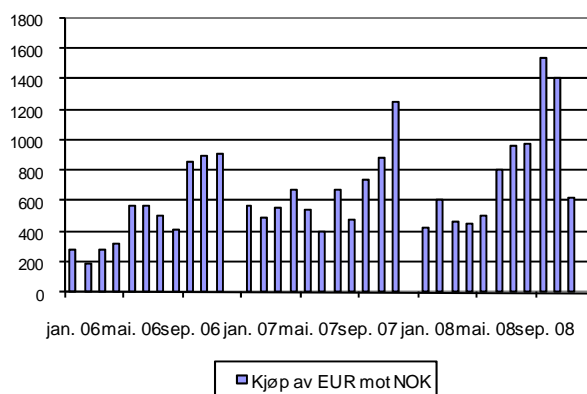
Masseavregningene fra NICS som gjøres opp i Norges Bank på forfallsdagene for petroleumsskatt, er også betydelig større enn normalt. Dette skyldes at mange av skattebetalingene til staten skjer fra oljeselskapenes ulike bankforbindelser via masseavregningen til banker som er kontoførere for staten. Disse innbetalingene blir deretter overført til statens foliokonto i Norges Bank.

Gjennom ordningen Scandinavian Cash Pool har bankene mulighet til å benytte innskudd i andre skandinaviske sentralbanker som sikkerhet for lån i Norges Bank, se avsnitt 4.6. Denne muligheten benyttes også i større grad enn ellers på dager for innbetaling av petroleumsskatt. Den 1. april 2008 ble det overført 33,3 milliarder kroner gjennom

Kjøp av valuta for Statens pensjonsfond – Utland

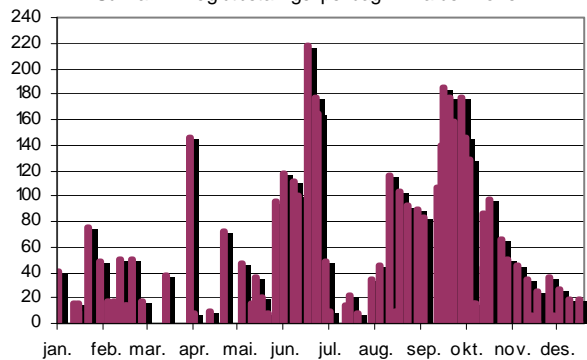
I tilknytning til Norges Banks oppgjørssystem utføres det støttefunksjoner (backoffice-oppgaver) knyttet til valutakjøpene som utføres som del av likviditetsstyringen og på vegne av Statens pensjonsfond – Utland. Disse kjøpene inngår i omsetningen for SWIFT brutto i NBO. Alle valutakjøpene skjer i euro.

Figur 2.9 Kjøp av valuta til Statens pensjonsfond - Utland 2006 - 2008. Millioner kroner

Figur 2.10 F-lån i NBO 2008

Sum av inn- og utbetalinger per dag. Milliarder kroner

ordningen, mot gjennomsnittlig daglig tilførsel andre dager i april på 4,2 milliarder.

2.8 Continuous Linked Settlement (CLS)

Ved utgangen av 2008 ble handler i 17 valutaer gjort opp i CLS, blant annet norske kroner, se ramme. To valutaer kom med i CLS-samarbeidet i 2008, meksikanske pesos og israelske shekel. Ved utgangen av 2008 var det 60 direkte oppgjørsmember i CLS Bank, uforandret fra året før. Andre deltakere gjør opp sine handler gjennom et oppgjørsmember. Slike deltakere kalles tredjeparter. Tredjeparter er ofte mellomstore banker og industriforetak. Antallet tredjeparter var 4 154 ved utgangen av 2008.

De fleste oppgjørsmember har konto i bare én eller to sentralbanker. For oppgjør i andre sentralbanker benyttes korrespondentbanker for å gjøre innbetalinger og motta utbetalinger for oppgjør i CLS. I 2008 var DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, Danske Bank/Fokus Bank og SEB direkte oppgjørsmember og korrespondentbanker i norske kroner. Alle inn- og utbetalinger mellom oppgjørsmember og CLS gjøres opp i NBO via NICS og inngår i omsetningen for NICS SWIFT brutto, se avsnitt 2.6.

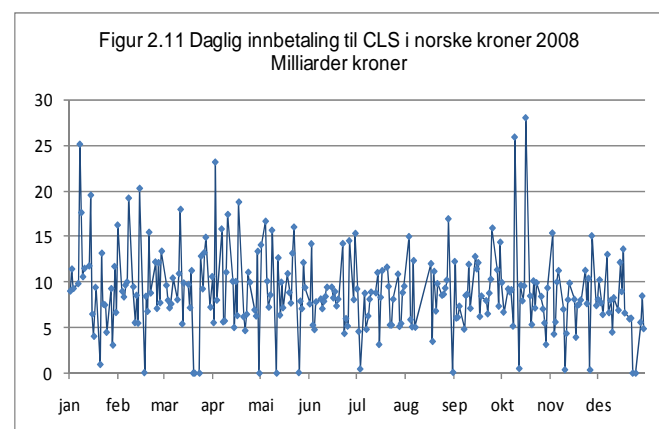
CLS ble etablert for å sikre at betalingen i begge valutaslag som inngår i en handel med valuta gjøres opp samtidig, slik at valutaoppgjørssrisikoen fjernes. CLS har utvidet virksomheten til også å omfatte oppgjør av betalinger knyttet til kredittderivater og premier for valutaopsjoner. Oppgjør av slike betalinger bidrar til en bredere utnyttelse av infrastrukturen for CLS, men begrenser ikke bankenes valutaoppgjørssisiko. Tilsynsmyndigheten for CLS Bank, Federal Reserve Bank of New York, antar imidlertid at den operasjonelle risikoen knyttet til slike betalinger reduseres gjennom oppgjør i CLS.

De daglige innbetalingene til CLS varierer sterkt. I 2008 var gjennomsnittlig daglig innbetaling i norske kroner til CLS Bank 8,7 milliarder kroner, se figur 2.11. Dette er noe lavere enn i 2007 da daglige innbetalinger var 11 milliarder kroner.

Continuous Linked Settlement (CLS) er et internasjonalt oppgjørssystem som sikrer samtidig overlevering av kjøpt og solgt valuta i internasjonal handel med valuta. CLS gjør opp handler i 17 valutaer, blant disse norske kroner. CLS ble satt i drift i 2002 og norske kroner kom med i 2003. Hovedformålet med CLS er å eliminere kredittrisikoen knyttet til oppgjør av handel med valuta.

CLS er organisert med CLS Group Holdings AG (Sveits) som holdingsselskap for CLS UK Intermediate Holdings Ltd, CLS Bank International og CLS Services Ltd (London). CLS Bank er lokalisert i New York og Federal Reserve Bank of New York fører tilsyn med banken og oppgjørssystemet.

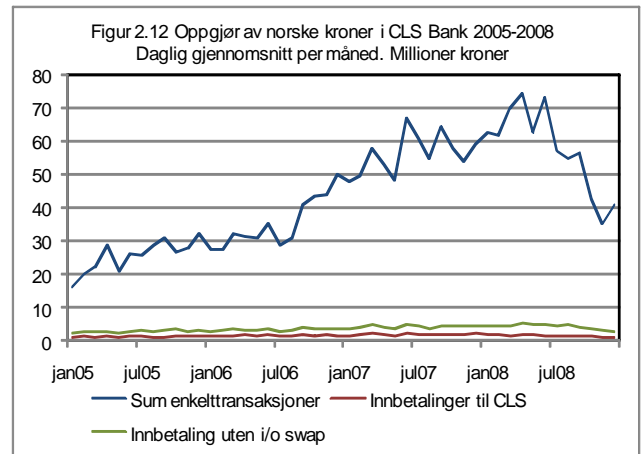
CLS Bank er fjerndeltaker i Norges Banks oppgjørssystem og har en konto med begrensede rettigheter. CLS Bank kan ikke ha innskudd på kontoen over natten, den har ikke krav på renter og ikke adgang til å ta opp lån i Norges Bank.

De laveste innbetalingsbeløpene i CLS faller sammen med offentlige fridager i USA. I slike tilfeller har partene avtalt at oppgjør skal skje på første virkedag etter fridagen. Det er markedspraksis at også oppgjør dato for valutahandler som ikke involverer amerikanske dollar, forskyves i henhold til de offentlige fridagene i USA.

I figur 2.12 er utviklingen i innbetalingene av kroner til CLS vist sammen med utviklingen i underliggende valutahandler der norske kroner inngår. Omfanget av slike handler økte jevnt de siste tre årene fram til og med 2007, men utviklingen snudde i juli 2008. Denne endringen i omfanget av innbetalinger har sammenheng med at blant andre såkalte hedgefond i betydelig grad reduserte sine spekulative investeringer i det internasjonale valutamarkedet.

Innbetalingene til CLS i norske kroner utgjorde i 2008 i gjennomsnitt 2,76 prosent av verdien av de underliggende valutahandlene, sammenlignet med 3,5 prosent i 2007. Denne økningen i nettingeffekten har i stor grad sammenheng med økt bruk av såkalte Inside/Outside swapper, se ramme. I 2008 ble det i gjennomsnitt inngått 12 slike swapper med gjennomsnittlig pålydende 12 millioner amerikanske dollar per dag. Dagen med høyest bruk av In-Out swapper ble det inngått 23 swapper til en samlet verdi av 5,8 millioner amerikanske dollar.

Mekanismer for å redusere likviditetsbehovet ved oppgjør i CLS

Inn- og utbetalinger i hver valuta motregnes slik at innbetalingene fra hver deltakerbank skjer på nettobasis. Oppgjørsmedlemmene har innbetalingsforpliktelser lik nettosummen av innbetalingsforpliktelsene for egne valutahandler og for handler som gjøres opp på vegne av tredjeparter.

Prosedyrene for inn- og utbetalinger

En banks tilgodehavende i én valuta kan benyttes som sikkerhet for oppgjør i en annen valuta. Dette gjør at CLS Bank kan begynne å betale ut for oppgjorte handler før den har mottatt alle innbetalingene.

Inside/Outside-swap er en ordning hvor bankene kan handle ned sine posisjoner ved å bytte valuta innenfor CLS og bytte tilbake utenfor CLS samme dag. Bankene som deltar i ordningen opplyser hvor høye kredittgrenser de vil gi de andre deltakerne. På bakgrunn av dette finner CLS hvilke swapper en deltaker inngår, og mot hvilke andre deltakere, for å handle ned sin posisjon til grensen som gjelder for hver valuta.

3 Tjenester for staten

3.1 Innledning

Norges Bank yter bankmessige tjenester for staten innenfor statens konsernkontoordning og statens gjelds- og likviditetsforvaltning. Tjenestene ytes på grunnlag av bestemmelsen om statens bankforretninger i sentralbankloven², og omfanget av tjenestene er regulert i avtaler mellom Norges Bank og Finansdepartementet.

Staten ved Finansdepartementet betaler en godtgjørelse for de tjenester Norges Bank utfører. Godtgjørelsen fastsettes for ett år av gangen og dekker de kostnadene Norges Bank har til å yte tjenestene.

3.2 Statens konti i Norges Bank

Banktjenestene for staten ytes ved hjelp av et eget kontosystem. Statens foliokonto er hovedkontoen som viser statens samlede innskudd hver dag. Ved utgangen av 2008 var i alt 1 041 konti for ca. 400 statlige virksomheter og regnskapsførere knyttet til statens foliokonto. Det var 990 konti knyttet til inn- og utbetalinger innenfor statens konsernkontoordning og 51 konti knyttet til statens gjelds- og likviditetsforvaltning. De ulike typene konti er nærmere omtalt i rammen.

Staten godskrives rente for innestående på statens foliokonto i Norges Bank. Rentesatsen fastsettes kvartalsvis på grunnlag av en regneformel der rentesatser i flere valutaer inngår. I figur 3.1 er rentesatsen på statens foliokonto de tre siste årene vist sammen med rentesatsen på bankenes innskudd i Norges Bank.

Finansdepartementet fastsetter særskilte rentesatser for enkelte statlige konti, bl.a. statlige fond og særskilte innskudd (kontolånsinnskudd). Disse rentebeløpene beregnes automatisk i kontosystemet og posteres etter anvisning fra Finansdepartementet.

² Sentralbankloven § 17 om statens bankforretninger har følgende ordlyd: "I den utstrekning Kongen bestemmer det, skal banken utføre bankforretninger for staten, statsbanker og offentlige fond og yte tjenester ved opptak av statslån og forvaltning av statsgjeld".

Statens konti i Norges Bank

Statens foliokonto (1) viser statens samlede innskudd i Norges Bank.

Konti i statens konsernkontoordning

Separate inn- og utbetalingskonti (855). De fleste statlige virksomheter har separate konti for henholdsvis inn- og utbetalinger hos sine bankforbindelser og i Norges Bank i tråd med bruttosystemet i statens økonomiforvaltning. Disse kontiene gjøres opp ved hvert årsskifte.

Felles inn- og utbetalingskonti (56). Som unntak fra hovedregelen i statens økonomiforvaltning har en del statlige virksomheter en felles konto for både inn- og utbetalinger. Disse betegnes som nettobudsjetterte virksomheter og omfatter bl.a. universiteter og høyskoler.

Konti for statlige fond (79). Staten har opprettet en rekke fond for å finansiere særskilte formål. Fondskapitalen settes inn på egne konti i Norges Bank og disponeres av statlige myndigheter.

Konti for statens gjelds- og likviditetsforvaltning

Konti for kontolånsinnskudd (9). En del statlige virksomheter som ikke omfattes av konsernkontoordningen, blant annet Norsk Tipping, er pålagt å ha sin overskuddslikviditet som innskudd i Norges Bank. Disse innskuddene regnes som lån fra de statlige virksomhetene til Finansdepartementet.

Konti for trekkadgang (21). Noen statlige virksomheter, blant annet helseforetakene, tilføres likviditet ved å trekke på sine konti i Norges Bank.

Konti for rentebytteavtaler (16). Som del av Finansdepartementets bruk av rentebytteavtaler i forvaltningen av statens gjeld, skal avtaleparter ved større rentedifferanser innbetale sikkerhet på konti i Norges Bank.

Konti for statens gjelds- og likviditetsforvaltning (5). Disse kontiene benyttes til betalinger i forbindelse med emisjoner, avdrag, renter og forfall på statslån, samt gjenkjøpsavtaler.

3.3 System- og driftsløsningen

Den IKT-baserte system- og driftsløsningen for statens konti i Norges Bank leveres av EDB Business Partner ASA. Tjenestenes omfang og kvalitet er regulert i en avtale som i første omgang gjelder til mars 2010. Norges Bank har deretter rett til å forlenge avtalen med to år av gangen i til sammen inntil seks år.

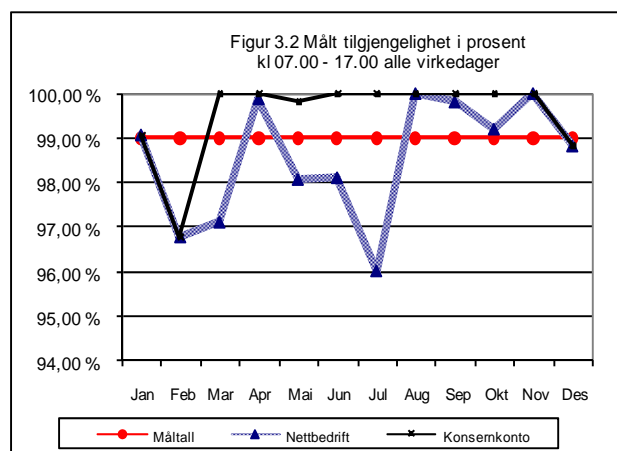
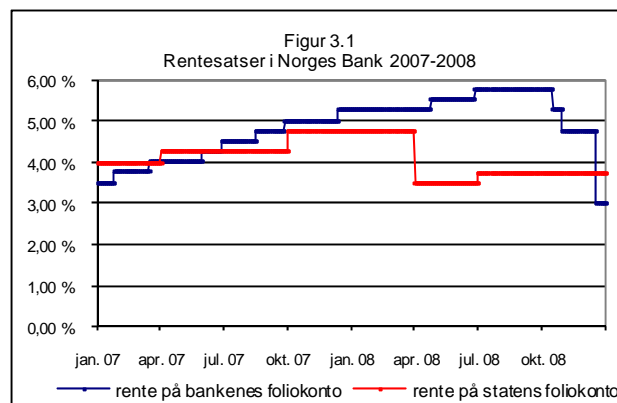
Norges Banks tilgang til kontosystemet ble i 2008 målt til 99,54 prosent, mens kravet i tjenesteleveranseavtalen med leverandøren er 99,00 prosent, se figur 3.2.

3.4 Statens konsernkontoordning

Betalingstjenester for staten innenfor statens konsernkontoordning utføres av forretnings- og sparebanker etter avtale med Senter for statlig økonomistyring. Slike rammeavtaler inngås etter anbud og gjelder for et begrenset tidsrom. I 2008 hadde staten rammeavtaler med DnB NOR Bank ASA, Nordea Bank Norge ASA og SpareBank 1 Alliansen. Norges Bank har avtale med disse tre aktørene om daglige overføringer av statens likviditet mellom Norges Bank og hver bank som yter betalingstjenester til staten. I SpareBank 1 Alliansen var det i 2008 tre banker som utførte slike betalingstjenester. Dette var SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 SR-bank og SpareBank 1 Nord-Norge.

Hver statlige virksomhet inngår selv avtale om betalingstjenester med en eller flere av disse fem bankene. Dersom en statlig virksomhet skifter bankforbindelse, medfører dette endringer i de automatiserte rutinene for å overføre statlig likviditet og saldoinformasjon mellom hver av de fem bankene og Norges Bank.

Omsetningen på statens konti innenfor konsernkontoordningen for 2008 er vist i figur 3.3. Figuren viser summen av alle saldi som hver dag overføres mellom statlige virksomheters konti hos de fem bankene og statens konti i Norges Bank. Nettosummen gjøres opp to ganger daglig for hver bank i Norges Banks oppgjørssystem. Disse oppgjørene skjer som enkeltbetalinger på SWIFT-format, jf. omtalen av SWIFT brutto i kapittel 2.

Statens konsernkontoordning

Konsernkontoordningen er en del av statens økonomiforvaltning.

Statlige betalinger skjer ved hjelp av statlige virksomheters arbeidskonti hos spare- og forretningsbanker, såkalte kontoførere. Disse betalingstjenestene ytes etter avtaler som inngås på grunnlag av offentlig anbud.

Statens likviditet forvaltes i Norges Bank, hovedsakelig ved hjelp av automatiserte rutiner for overføring av likviditet og saldi på statlige konti mellom kontoførende banker og Norges Bank. Ved netto innbetalinger til staten overføres likviditet fra bankene til Norges Bank, og ved netto utbetalinger fra staten overføres likviditet fra statens konti i Norges Bank til bankene.

Norges Bank forvalter statens likviditet ved hjelp av et eget kontosystem der alle statlige virksomheter har en eller flere konti. Statens samlede likviditet fremkommer hver dag på statens foliokonto.

3.5 Statens gjelds- og likviditetsforvaltning

Omfanget av oppgaven

Norges Banks oppgaver med statens gjelds- og likviditetsforvaltning omfatter bl.a. posterings på statens konti ved emisjoner, betaling av renter og avdrag og forfall av statssertifikater og statsobligasjoner, forvaltning av konti for statens gjeldsforvaltning og oppgaver som kontofører for staten i Verdipapirsentralen. I figur 3.4 vises summen av betalinger på konti for statens gjeldsforvaltning i 2008.

I dette avsnittet omtales disse operative funksjonene innenfor den helhetlige forvaltningen av statens gjeld som skjer i Norges Bank.

Emisjoner, tilbakekjøp mv.

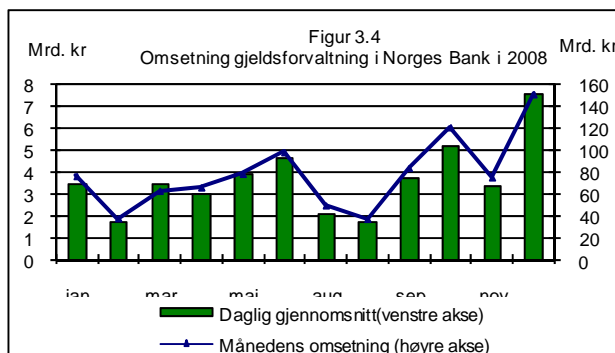
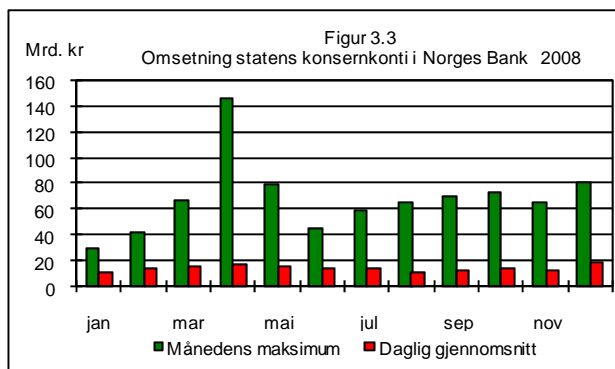
I 2008 ble det avholdt i alt 18 auksjoner av statspapirer. Dette var én auksjon færre enn kunngjort i auksjonskalenderen for året. Det var 11 auksjoner av statskasseveksler, hvorav fire nye lån og syv utvidelser av eksisterende lån. I tillegg foretok Finansdepartementet fire egne kjøp ved utvidelse av lån i statskasseveksler for i alt 12 milliarder kroner. Videre var det syv auksjoner av statsobligasjonslån, hvorav ett nytt lån og seks utvidelser av eksisterende lån.

I oktober 2008 vedtok Stortinget å innføre en ordning med bytte av statspapirer mot obligasjoner med fortrinnsrett (OMF). Se nærmere omtale av ordningen i avsnitt 4.5. I november og desember 2008 ble det innenfor bytteordningen avholdt i alt fire auksjoner av statskasseveksler for i alt 42 milliarder kroner.

Utbetalinger til investorer ved avdrag og forfall på statslån utgjorde i 2008 til sammen ca. 63 milliarder kroner fordelt på fem terminer. Ved utgangen av 2008 var utestående statsgjeld i kroner, dvs. utestående statskasseveksler og statsobligasjoner, ca. 308 milliarder kroner. Dette er en økning på ca. 78 milliarder kroner fra 230 milliarder kroner ved begynnelsen av 2008. Se tabell 2.2.

Rentebytteavtaler

Som ledd i forvaltningen av statens gjeld inngår Finansdepartementet rentebytteavtaler, se ramme.

Statens gjeld

Staten opptar lån ved å utstede *statsobligasjoner* og *statskasseveksler*. Slike statspapirer regnes som risikofrie verdipapirer og tjener derfor som referanse i prisingen av andre finansielle instrumenter (for eksempel derivater og private obligasjoner).

Statens opplåning skjer med et fåtall lån med ulike løpetider opp til 10-11 år. Et nytt *statsobligasjonslån* med om lag 11-års løpetid blir normalt lagt ut hvert 2-2 ½ år og bygges opp til relativt store volum. *Statskasseveksler*, som er kortsiktige lån med løpetid opp til 12 måneder, legges ut normalt 4 ganger i året med forfall hver tredje onsdag i månedene mars, juni, september og desember. Dette er såkalte IMM-datoer som er vanlig brukte forfallsdager for standardiserte pengemarkedsprodukter. IMM: International Money Market.

Tabell 2.2 Utestående statsgjeld (obligasjoner og sertifikater) i kroner i 2008 fordelt på investorer. Milliarder kroner

	Sum	Innen-landske	Uten-landske
Utestående statsgjeld 31.12.2007	230 307	112,2 (48,7%)	118,1 (51,3%)
Emisjoner og utvidelser	140 687		
Forfall og avdrag	63 000		
Utestående statsgjeld 31.12.2008	307 994	168,6 (54,7%)	139,4 (45,3%)
Antall investorer	1633	1330	303

Dersom statens tilgodehavende overfor en motpart overskrider en viss terskelverdi, skal avtaleparten stille sikkerhet i form av et innskudd på særskilt konto i Norges Bank. Ved utgangen av 2008 var det opprettet 16 slike konti. I løpet av året var det transaksjoner på syv av disse kontiene.

Primærhandleravtaler

Norges Bank har på vegne av Finansdepartementet inngått avtaler med seks banker om at disse skal opptre som primærhandlere i statspapirer, dvs. statskasseveksler og statsobligasjoner, se ramme. Ved auksjoner i statspapirer har primærhandlerne rett og plikt til å legge inn bud. Andre budgivere må avgi sine bud via en av disse.

Gjenkjøpsavtaler

Norges Bank inngår gjenkjøpsavtaler for statspapirer på vegne av Finansdepartementet. Slike handler registreres i Verdipapirsentralen og gjøres opp i Norges Bank gjennom verdipapiroppkjøret (VPO) der Norges Bank er deltaker på vegne av staten. Norges Bank har ansvaret for pengeoppkjøret av handlene med statspapirer og for at de posteres på statens konti. Hver måned leverer Norges Bank regnskapstall for gjenkjøpsaktiviteten til bruk i statsregnskapet.

Gjenkjøpsavtaler kan inngås i de til enhver tid utestående statskassevekslene og i de innenlandske referanselånene som ved utgangen av 2008 var de seks utestående statsobligasjonslånene. I 2008 ble det inngått 7 225 gjenkjøpsavtaler. Den totale omsetningen var på ca. 3 683 milliarder kroner. Dette tilsvarer en reduksjon på 1 083 milliarder kroner i forhold til i 2007. Se figur 3.5.

Rentebytteavtale

En rentebytteavtale (renteswap) er en avtale mellom to parter om å bytte renteesponering. Dersom staten har lagt ut et lån med fast rente, men ønsker flytende rente, kan den inngå avtale med en annen låntaker som har motsatt interesse. Avtalen kan da gå ut på at staten mottar fastrentebetalinger fra avtaleparten og selv betaler flytende rente til denne. Den flytende renten kan for eksempel være 6-månederes pengemarkedsrente fratrukket en fast margin. Statens renteesponering vil således bli endret fra fast til flytende rente i den aktuelle avtaleperioden.

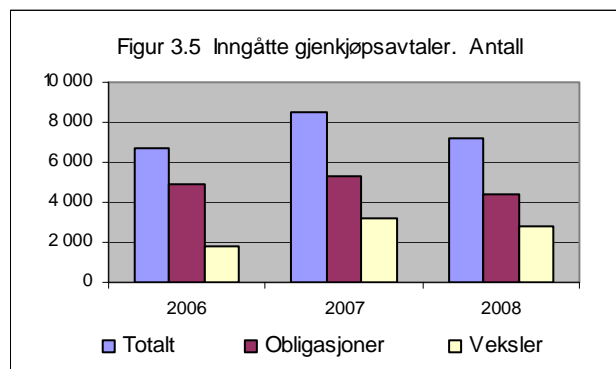
Dersom markedsverdien av inngåtte avtaler utvikler seg i statens favør, påføres staten en motpartsrisiko. Denne risikoen kan reduseres ved at staten krever at motparter stiller sikkerhet for statens tilgodehavende i form av innskudd i en bank.

Primærhandleravtale

For å styrke likviditeten i markedet for statspapirer, inngår Norges Bank på vegne av Finansdepartementet avtaler med meglere (primærhandlere) slik at det til enhver tid stilles kjøps- og salgskurser for statspapirer på Oslo Børs. I avtalene er det satt maksimumsgrenser for differansen mellom kjøps- og salgskurser. I tillegg til å stille kjøps- og salgskurser i referanselånene for omsetning på Oslo Børs innebærer avtalene blant annet at primærhandlerne får mulighet til å inngå gjenkjøpsavtaler i statskasseveksler og statsobligasjoner.

Gjenkjøpsavtale

Avtale om salg av verdipapirer der man samtidig gjør en avtale om å kjøpe papirene tilbake på et senere tidspunkt til en avtalt pris.

4 Sikkerhet for lån i Norges Bank

4.1 Innledning

Banker med konto i Norges Bank kan få automatisk tilgang til lån mot å stille pant i form av verdipapirer. For å benytte låneordningene må en bank inngå både avtale om kontohold og oppgjør og avtale om finansiell sikkerhetsstillelse. Mens inngåelse av kontoholds- og oppgjørsavtale innebærer at banken får tilgang til kontohold og betalingsoppgjør i Norges Bank, gir avtalen om finansiell sikkerhetsstillelse bankene adgang til å få lån mot å stille pant.

4.2 Låneordningene og sikkerhetsstillelsen

Norges Bank tilbyr bankene lån med fast løpetid (F-lån) og døgnlån (D-lån). D-lån gjennom dagen benyttes for at bankene kan skaffe seg dekning for sine forpliktelser i betalingsoppgjørene. Slike lån er rentefrie og betales normalt tilbake innen dagens slutt. Hvis dette ikke skjer, konverteres lånet til et rentebærende D-lån. F-lån benyttes for å jevne ut svingningene i bankenes likviditet, og de løper normalt fra to dager til vel én måned. Norges Bank krever full sikkerhet i form av pant i verdipapirer for lån til bankene. Samme portefølje av pant blir brukt som sikkerhet for både D-lån og F-lån.

Som pant godtar Norges Bank etter nærmere regler både verdipapirer utstedt av stater og kommuner og av private. Verdipapirene blir gitt en avkorting når bankenes låneadgang beregnes, jf figur 4.1. Avkorting varierer mellom 2 og 31 prosent, og avhenger blant annet av kredittverdigheten til utstederen. For verdipapirer som er denominert i utenlandsk valuta, er det en tilleggsavkorting på 3 prosent for valutakursrisiko. Verdipapirene må være registrert i Verdipapirsentralen eller i et utenlandsk register etter godkjenning av Norges Bank. Størstedelen av pantet er registrert i utlandet, jf figur 4.2.

Lån i Norges Bank

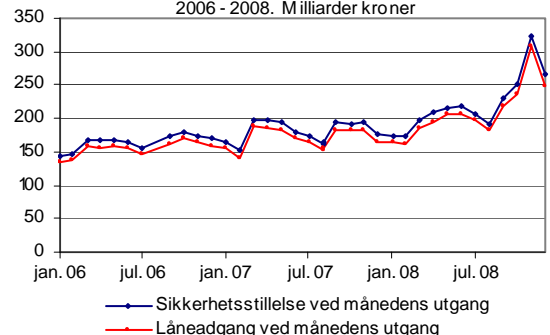
Låneordningen i Norges Bank er hjemlet i lov av 24. mai 1985 nr. 28 av om Norges Bank og pengevesenet (sentralbankloven). Nærmere regler er fastsatt i "Forskrift om bankers adgang til lån og innskudd i Norges Bank mv" av 25.4.2001 (låneforskriften) og i Norges Banks rundskriv nr. 5/3. november 2008 "Retningslinjer for pantsettelse av verdipapirer som sikkerhet for lån i Norges Bank".

Hovedtrekk i regelverket for lån i Norges Bank

Norges Bank godtar verdipapirer utstedt av offentlige og private virksomheter i Norge og i utlandet. Norges Bank godtar også andeler i verdipapirfond som er registrert i VPS. For alle verdipapirer gjelder et krav om at de ikke skal være underordnet annen gjeld eller være knyttet til kredittderivater. Verdipapirene må dessuten ikke være konvertible, knyttet til en indeks eller ha tak på flytende rente. Videre må papirene være registrert i en verdipapirsentral etter godkjenning av Norges Bank og ha tilgjengelige kurser. Andelen verdipapirer utstedt av banker kan ikke utgjøre mer enn 35 prosent av en banks samlede pantsettelse.

For verdipapirer med utenlandske utstedere er det krav om kredittvurdering på minimum A fra Standard & Poor's eller A2 fra Moody's. Verdipapirene må være pålydende USD, EUR, GBP, DKK, SEK, YPN, CHF, NZD eller AUD. Det stilles også krav til hvilke land utsteder er hjemmehørende i. For verdipapirer med private utstedere er det også krav om et utestående volum tilsvarende 100 millioner euro. Slike verdipapirer skal være notert på børs eller annen markeds plass etter godkjenning av Norges Bank.

Figur 4.1 Sikkerhetsstillelse og låneadgang i Norges Bank 2006 - 2008. Milliarder kroner

4.3 Tilpasninger i F-låneordningen i 2008

Som ledd i tiltakene for å bedre bankenes tilgang på likviditet tilbyr Norges Bank fra høsten 2008 flere typer F-lån:

- F-lån med ordinær budgivning med opp til tre eller seks måneders løpetid.
- F-lån med to års løpetid og med en rente som er fastsatt på forhånd og med en øvre grense på én milliard kroner per bank.
- Likviditetslån i amerikanske dollar, tilsvarende F-lån i kroner, med løpetider fra i underkant av én måned til i underkant av tre måneder.

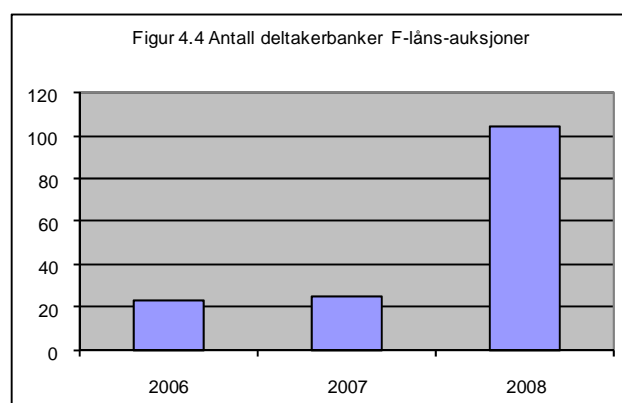
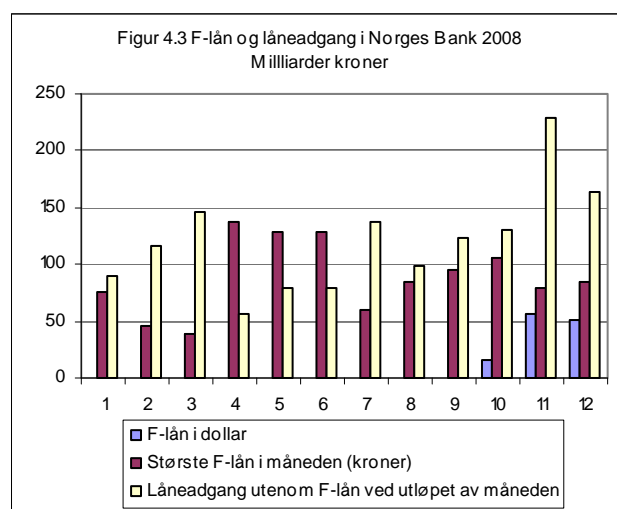
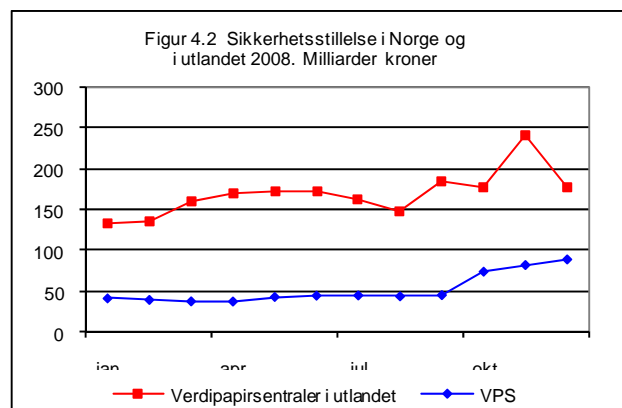
Gjennom 2008 har omfanget av bankenes opptak av F-lån har avtatt noe, jf. figur 4.3. Bakgrunnen for dette er at antall årlige terminer for innbetaling av petroleumsskatt ble økt fra to til seks fra og med august 2008. Norges Bank har imidlertid også tilført bankene likviditetslån i amerikanske dollar siden oktober 2008. Ved utløpet av de tre siste månedene i 2008 utgjorde bankenes opptak av slike lån henholdsvis 15, 56 og 52 milliarder kroner. Et nytt trekk er at et høyt antall små og mellomstore banker har tatt opp F-lån. I 2008 var det 104 banker som tok opp F-lån, mens det i 2007 var 25 banker som tok opp slike lån. Se figur 4.4. Målt i beløp utgjorde imidlertid F-lån til de mindre bankene mindre enn syv prosent av de samlede F-lånene ved utgangen av 2008.

Operative utfordringer knyttet til nye låneordninger

Innføringen av nye typer lån har hatt betydning for håndteringen av låneordningene i oppgjørssystemet.

Siden de automatiserte løsningene knyttet til bankenes pant er laget for lån i norske kroner, kreves det flere manuelle tilleggsoppgaver for å behandle likviditetslån (F-lån) i amerikanske dollar, bl.a. følgende:

- Beregne hvilke verdipapirer som gir tilstrekkelig pant for lån i amerikanske dollar ut fra en liste over hvilke verdipapirer bankene eier.

- Kontrollere jevnlig at endringer i valutakurser eller i kursene på enkeltpapirene ikke fører til at bankenes lån er større enn låneverdien av pantsatte verdipapirer.
- Kreve at bankene øker pantsettelsen hvis verdien på det opprinnelige pantet svekker seg.
- Påse at bankenes låneposisjon ikke overstiger verdien av stille sikkerheter når et F-lån forfaller og et nytt tas opp. Dette kan føre til dobbelt pant én dag.

F-lån med løpetid på to år medfører behov for ekstra oppfølging fra Norges Bank fordi dette er lange lån som tas opp av banker som ikke deltar i de daglige betalingsoppkjørene i Norges Bank. Slike banker vil ofte ikke selv oppdage det dersom verdien av pantet blir lavere enn lånet. For å begrense sin risiko har Norges Bank innført enkelte særskilte rutiner på dette området.

4.4 Regelverket for sikkerhetsstillelse

I løpet av høsten 2008 har Norges Bank iverksatt en rekke midlertidige endringer i regelverket for sikkerhetsstillelse:

- Kravet om at verdipapirer pålydende norske kroner med private utstedere skal ha et minste utestående volum på 300 millioner kroner er opphevet.
- Kravet om notering på børs eller alternativ markedsplass for obligasjoner med private, norske utstedere er opphevet.
- Kravet om kredittvurdering for obligasjoner utstedt av ikke-finansielle private foretak i Norge, inkludert kraftselskap, er opphevet.
- Kravet om at bare andeler i pengemarkedsfond som investerer i verdipapirer som kan godkjennes som pant i Norges Bank, er opphevet. Kravet gjelder imidlertid fortsatt for obligasjonsfond.
- Vederlaget knyttet til en utlånsportefølje som overføres til et boligkredittforetak, såkalt pre-OMF, se avsnitt 4.5, kan godkjennes som pant.

Bankenes pantsettelse økte fra 174 til 266 milliarder kroner i løpet av 2008. Bare en begrenset andel på 16 milliarder kroner av denne økningen gjelder

Endringer i obligasjonskurser

Kursen på en obligasjon kan endre seg av to grunner: For det første kan risikopåslaget (spreaden) på obligasjonen øke eller avta. Dette kan skyldes både redusert tillit til en bestemt utsteder og endringer i investorers vilje til å kjøpe ulike typer obligasjoner (for eksempel redusert vilje til å ta risiko). For det andre kan markedsrenten endre seg.

Mens obligasjoner med flytende rente bare får endret kurs om risikopåslaget endrer seg, vil obligasjoner med fast pålydende rente også endre seg når markedsrenten går opp eller ned. Størstedelen av obligasjoner pantsatt til fordel for Norges Bank har flytende rente.

verdipapirer som ikke ville vært godkjent etter det ordinære regelverket. En av grunnene til dette er at lettelsene i regelverket bare har blitt gjort gjeldende for verdipapirer med norsk utsteder. De største bankene eier i hovedsak verdipapirer med utenlandske utstedere. For mindre banker har imidlertid regelverksendringene hatt stor betydning. Enkelte mindre banker har sikret hele låneadgangen med verdipapirer som bare er godkjent etter det midlertidige regelverket. Et mer liberalt regelverk for pant i norske papirer kan trolig også forklare at en større andel av pantet ved utgangen av 2008 er registrert i Verdipapirsentralen, jf. figur 4.5.

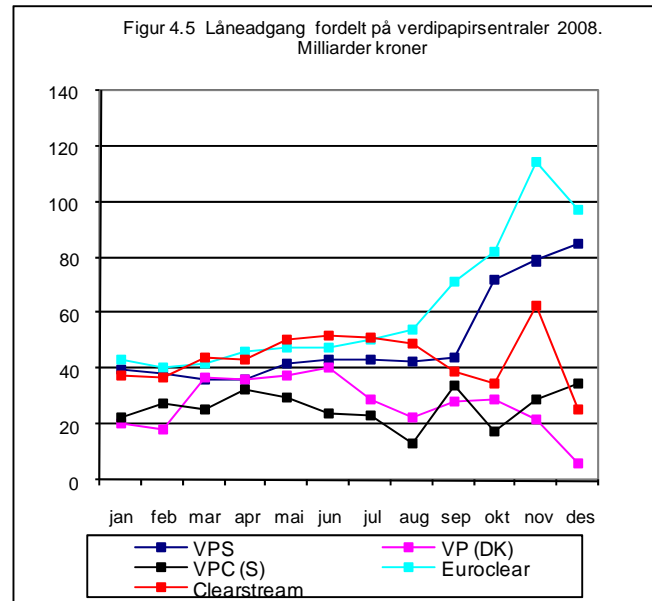
Operative rutiner knyttet til nytt pant

I alt 331 verdipapirer er godkjent som pant etter det midlertidige regelverket. Dette utgjør en betydelig andel det samlede antallet verdipapirer som er godkjent. Sammenlignet med pantet etter det ordinære regelverket er det vesentlig høyere risiko knyttet til disse verdipapirene. For å følge opp denne risikoen er det etablert særskilte rutiner i Norges Bank.

4.5 Bytteordningen

I oktober 2008 vedtok Stortinget å innføre en ordning med bytte av statspapirer mot obligasjoner med fortrinnsrett (OMF). Bytteordningen mellom statskasseveksler og OMF blir administrert av Norges Bank på oppdrag av Finansdepartementet. Hver annen uke gjennomfører Norges Bank en auksjon hvor bankene kan tilby OMF mot å få statskasseveksler.

I forbindelse med auksjonene kontrolleres at obligasjonene (OMF) tilfredsstillere kravene som er satt for at de skal kunne brukes i ordningen. Videre fastsettes en markedsverdi på hver obligasjon. Dette skjer på bakgrunn av markedsrapporter fra bankene og observerte handler på Oslo Børs. Det overvåkes også om OMF som bankene har byttet bort til staten svekker seg i verdi mens byttet pågår, og eventuelt avkortet verdien på OMF i tråd med satsene Finansdepartementet har fastsatt. Bankene kan i slike tilfelle også bli bedt om å etterfylle med OMF.

Krav til obligasjoner med fortrinnsrett (OMF)

For å delta i bytteordningen må bankene få godkjent hver OMF. I hovedsak innebærer dette at OMF må tilfredsstillte samme krav som ellers gjelder for å bli godkjent som pant for ordinær låneadgang i Norges Bank. Ett tilleggskrav er imidlertid at OMF må være sikret med pant i norske lån, normalt boliglån innenfor 75 prosent av takst eller låneverdi. Videre må obligasjonene ha flytende rente dersom banken velger et alternativ uten etterfylling, se omtale av avkorting nedenfor.

Markedsverdi

Norges Bank fastsetter markedsverdien for OMF i tråd med prinsippene som er lagt til grunn i retningslinjene for lån i Norges Bank.

Avkorting

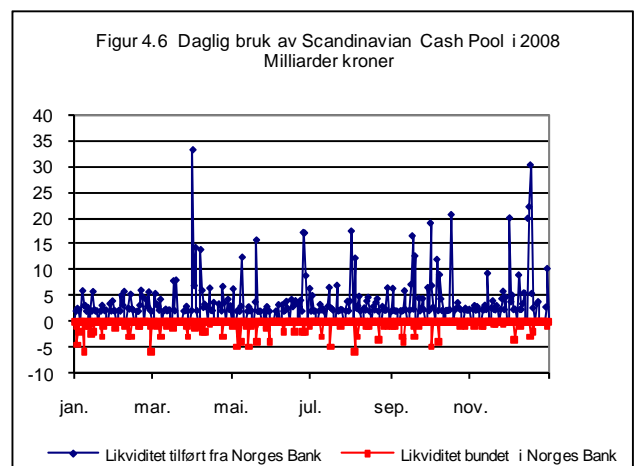
Avkortingens tilsvarende i grove trekk avkorting som settes på OMF som pantsettes for låneadgang i Norges Bank. Fordi byttet mellom OMF og statskasseveksler kan vare i opp til tre år, må bankene imidlertid velge mellom et bytte med etterfylling eller at det gjøres en tilleggsavkorting. Etterfylling kan skje ved at banken overfører nye OMF til staten eller ved at banken betaler inn et kontantbeløp.

4.6 Scandinavian Cash Pool (SCP)

Ved utgangen av 2008 deltok fem banker i Scandinavian Cash Pool: Fokus Bank, Handelsbanken, Nordea, SEB og DnB NOR Bank. Norges Bank har inngått avtale med hver enkelt deltakerbank om at den kan benytte innskudd i en skandinavisk sentralbank som sikkerhet for lån i en annen skandinavisk sentralbank og avtaler med henholdsvis Danmarks Nationalbank og Sveriges riksbank om denne ordningen. Disse lånene gis kun gjennom dagen (intradaglån).

I Norge benyttes SCP normalt for å tilføre bankene likviditet. I 2008 ble det i gjennomsnitt tilført vel fire milliarder kroner per dag, men tilførselen varierte mellom null og 33 milliarder. Dette var på om lag samme nivå som i 2007.

I større grad enn i tidligere år er ordningen i 2008 brukt til å skaffe likviditet i andre sentralbanker mot

å reservere innskudd i Norges Bank. I 2008 ble ordningen brukt slik 81 ganger, mens den ble brukt på denne måten 22 ganger i 2007. Gjennomsnittlig beløp for hver overføring har vært ca. 400 millioner kroner, og største beløp var på seks milliarder kroner. Se figur 4.6.

5 Tilgjengelighet og avvik for NBO-systemene

Driften av Norges Banks oppgjørssystem (NBO) er basert på IKT-systemer med drifts- og kommunikasjonsløsninger som involverer flere aktører. Selve driften av IKT-systemene for NBO er utkontraktert til ErgoGroup AS. Kravene til denne driften er regulert i en avtale som blant annet inneholder en egen tjenesteleveranseavtale. Det er også inngått avtaler med andre leverandører av tjenester og systemer som benyttes for driften av NBO.

Betalingsoppgjør i Norges Bank er øverste nivå for oppgjør av betalinger mellom bankene i Norge. Siden innskudd i sentralbanker er uten kreditt- og likviditetsrisiko for oppgjørspartene, er oppgjør i Norges Bank viktig for den finansielle stabiliteten i Norge. Det stilles derfor meget høye krav til tilgjengeligheten for oppgjørssystemet (NBO).

I 2008 var tilgjengeligheten for NBO-systemene samlet for hele året 99,38 prosent innenfor den tekniske åpningstiden for NBO fra kl 05.00 til kl. 17.30 alle virkedager. Dette er noe lavere enn i 2007. Det er et mål at tilgjengeligheten skal være minst 99,90 prosent hver måned.

6 Beredkapsøvelser og tester av reserveløsninger

Et velfungerende oppgjørssystem i Norges Bank er viktig for tilliten til betalingssystemet og den finansielle stabiliteten i Norge. Det er derfor etablert beredskapsløsninger for sentrale driftsfunksjoner i Norges Banks oppgjørssystem (NBO) og tjenestene for staten. Det gjennomføres regelmessige øvelser og tester av disse beredskapsløsningene både internt i Norges Bank og i samarbeid med eksterne aktører, bl.a. leverandører av drifts- og systemløsninger og andre aktører i finansiell infrastruktur.

I 2008 ble det gjennomført flere tester og øvelser av beredskapsløsninger for Norges Banks oppgjørssystem (NBO) og tjenestene for staten. Nedenfor er det en kort omtale av de viktigste testene og øvelsene.

Reserveløsninger for NBO

Etablerte reserveløsninger for ble tatt i bruk i forbindelse med enkelte tilfeller av avbrudd i kommunikasjon med eksterne aktører. På grunn av forberedelsene til å ta i bruk nytt oppgjørssystem i 2009 ble det ikke avholdt særskilt test av teknisk reserveløsning for NBO i 2008.

Reserveløsninger for tjenester for staten

Det ble i 2008 gjennomført flere tester av reserveløsninger for driften av statens kontosystem i Norges Bank. Disse testene ble gjennomført i samarbeid med leverandøren av driftstjenester til Norges Bank og bankene som utfører betalingstjenester for staten.

Øvelser i regi av CLS

I 2008 ble det gjennomført flere øvelser av reserveløsninger for transaksjonsbehandling og prosedyrer ved avvik og avbrudd i normale rutiner mellom CLS og en eller flere av bankene som deltar i dette internasjonale systemet for oppgjør av handler med valuta. Se ramme. Som ledd i testingen av beredskapsløsninger har det også blitt avholdt flere telefonkonferanser mellom CLS, sentralbanker og banker som deltar i oppgjørssystemet.

Test av reserveløsninger for CLS

CLS arrangerer to typer tester som involverer Norges Banks oppgjørssystem.

- **RTGS Communication Contingency Regular Trials:** Inn- og utbetalinger testes via telefaksløsning. Små beløp sendes i produksjonssystemene mellom Norges Bank, CLS og de direkte deltakerbankene.
- **Full outage test:** Test av prosedyrer ved avbrudd i SWIFT-systemene. CLS lager en fiktiv innbetalingsplan som omfatter både oppgjørsmlemmer, direkte deltakerbanker, CLS og Norges Bank. All registrering foregår i testmiljøene hos deltakerne.

*Test av reserveløsninger for
kommunikasjonssystemet SWIFT*

I 2008 deltok Norges Bank i en årlig test av reservestedsløsningen for SWIFT og en årlig test der et SWIFT operasjonssenter (OPC) tar over driftsoppgavene for et annet. Se ramme.

Andre tester og øvelser av beredskapsløsninger

Leverandører av IKT-baserte drifts- og systemløsninger i finansiell infrastruktur har et selvstendig ansvar for å ha robuste og betryggende beredskapsløsninger for viktige funksjoner. Dette ansvaret ivaretas bl.a. ved å avholde og dokumentere egne øvelser og tester av slike løsninger og gjennomføre tester og øvelser i samarbeid med oppdragsgivere og andre aktører i infrastrukturen.

Gjennomføring av tester og øvelser av beredskapsløsninger inngår i de avtalene Norges Bank har med sine leverandører, og resultatene følges opp i det løpende samarbeidet med leverandørene.

Test av reserveløsninger i SWIFT

I avtalene som Norges Bank har inngått med S.W.I.F.T. SCRL stilles det ingen krav til beredskapstesting. SWIFT forventer imidlertid bistand fra sine SWIFT Enhanced Support kunder for å gjennomføre beredskapstester. Norges Bank blir invitert til å delta på disse testene som normalt gjennomføres én gang i året.

I tillegg er Norges Bank forpliktet til løpende å kunne motta SWIFT-meldinger etter gjeldende standard. Nye standarder er tilgjengelig for testing fire måneder før de settes i ordinær drift.